

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано основні методологічні труднощі політологічних досліджень: протиставлення якісних та кількісних методів дослідження; переконаність у можливості формулювання законів у царині соціальних наук; надійність положень теорії раціонального вибору та дихотомія між проблемно орієнтованими дослідженнями та інструментальними, коли під методологічний інструментарій підбираються питання, з якими найкраще проявляються переваги того чи іншого методу дослідження. Розглянуто вплив ідеологічного чинника на політологічні дослідження.

Ключові слова: методологія, проблема, теорія раціонального вибору, соціальна політика, ідеологія.

Olіinyk Svitlana. The methodology of political science research in the context of social policy issues

The main methodological difficulties of political science research are analysed: the opposition of qualitative and quantitative research methods; the conviction in the possibility of formulating law in the field of social sciences; there liability of the rational choice theory provisions and the dichotomy between problem-oriented and instrumental research, when questions are selected according to the available methodological tools, that demonstrate the benefits of a research method. The influence of ideological factor on the political science research is considered.

Key words: methodology, problem, rational choice theory, social policy, ideology.

У контексті дослідження соціальної політики виникає низка методологічних труднощів, що характерні як для інших політологічних досліджень, так і мають свої особливості, оскільки передбачають можливість аналізу великого масиву статистичних

даних, так і орієнтацію на певні гуманістичні цінності чи ідеологічні засади.

Політологія як наукова дисципліна почала формуватися ще понад два століття тому, але на сьогодні процес удосконалення її методологічного інструментарію триває, про що свідчать роботи як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців, зокрема Г. Алмонда [1], Б. Крауз-Мозера [2], Х.-Д. Клінгеманна [3], Є. Камінського [4], А. Лузана [5], М. Кармазіної [6], Н. Ротар [7]. Питання методології політичних досліджень розглядалися й у низці праць, присвячених аналізу становлення вітчизняної політології, зокрема О. Габрієляна [8], Ю. Мацієвського [9], Р. Родоса [10], С. Рябова [11], О. Рафальського [12], Ю. Шайгородського [13].

Як і у більшості суспільних наук, типовим для політологів є протиставлення прихильників якісних та кількісних методів дослідження [14]. Для першого напрямку характерне використання інтерпретаційних методів щодо архівних матеріалів, текстів, глибинних інтерв'ю тощо. Представники другого напрямку схильні працювати з масивами статистичних даних, використовувати теорію ігор, з'ясовувати кореляцію між певними політичними феноменами. При цьому вони звинувачують послідовників якісних методів у недостатній науковості їх інструментарію, надмірному впливі суб'єктивних чинників, ігноруванні нових можливостей моделювання з використанням сучасних інформаційних технологій. Своєю чергою, представники першого напрямку вказують на надмірну абстрактність кількісних методів дослідження, у результаті чого втрачається одна з важливих характеристик соціальних наук – гуманізм, що передбачає увагу до проблем індивіда без огляду на їх унікальність.

Друге ключове питання у методології політології: це переконаність у спроможності наукового пояснення політичних процесів, можливості сформулювати щось на кшталт законів фізики стосовно соціальних відносин, поведінки індивідів. Завдання дослідника, який скептично ставиться до можливості прогнозування людської поведінки, зводяться до максимально повного аналізу політичних феноменів з урахуванням найменших нюансів контексту, щоб уже в результаті узагальнення масиву досліджень аналогічних ситуацій можна було б змодельовати певні варіанти розвитку подій.

Третій важливий водорозділ – мотивація індивідів. Найбільш популярною і зрозумілою для науковців є теорія раціонального вибору, згідно з якою будь-який індивід, приймаючи рішення про певні дії чи бездіяльність, прагне до максимального задоволення власних, егоїстичних інтересів, насамперед економічних. Однак в історії та сьогоденні знаходиться безліч прикладів, що свідчать про складнішу і багатогранну мотивацію індивідів, які можуть ставити на перше місце досягнення колективних, а не індивідуальних цілей, свідченням чого є зростання популярності добровольчих рухів, участь у революційних процесах задля зміни політичного режиму,

Але найфундаментальніше питання, з точки зору методології політичної науки, полягає у тому, що має бути пріоритетом для політолога: проблема чи метод. Іншими словами, чи повинен дослідник прагнути до розв'язання проблеми, яка його зацікавила, чи за допомогою методологічного інструментарію збільшувати обізнаність людства із суттю питань, з якими воно стикається, та пропонувати відповіді на них.

З наукової точки зору, пріоритет повинен віддаватися інструментарію, адже суть науки зводиться до отримання достовірних знань про навколишній світ, які неможливі без адекватного методологічного інструментарію. Методологічні помилки не лише перешкоджають ясному, об'єктивному розумінню певної проблеми, а й призводять до неправильних, навіть катастрофічних для певної групи чи людства загалом рішень. Прихильники проблемно орієнтованого підходу вважають, що важливіше виявити, схарактеризувати найбільш важливі для суспільства проблеми, і лише потім зайнятися пошуком належної методологічної бази для їх розв'язання. У царині суспільних наук це є проявом соціальної відповідальності вченого, який не лише задовольняє своє прагнення до пізнання світу, а й робить це для того, щоб бути корисним для суспільства та держави, в яких він живе. Лише орієнтована на проблеми політологія здатна зробити вагомий внесок у суспільний розвиток, у той час як адепти пріоритету методології можуть запропонувати досконалі знання лише щодо одного з безлічі феноменів, з якими нині стикається соціум.

Водночас проблемно орієнтована політологія не позбавлена певних недоліків. По-перше, хто приймає рішення про досліджен-

ня тих чи інших питань. З огляду на обмеженість ресурсів (професійних, фінансових) таке рішення не позбавлене впливу з боку наукової спільноти (панівної наукової парадигми); держави, яка значною мірою фінансує освітні та наукові заклади; бізнес-середовища, яке прагне до формування позитивного ставлення громадян до результатів своєї діяльності (наприклад, щодо впливу на навколишнє середовище). По-друге, проблемно орієнтований підхід може зумовити певний дисциплінарний хаос, коли дослідники застосовуватимуть довільну комбінацію якісних та кількісних методів, що призведе до появи безлічі теорій, які буде складно порівняти та застосувати на практиці. Очевидним недоліком тих, хто ставить на перше місце методологічний інструментарій, є не виправдане звуження рамок політологічних досліджень, оскільки суть окремих суспільно-політичних процесів не розкривається наявним комплексом наукових методів.

Більше того, будь-яке емпіричне дослідження саме по собі передбачає певне теоретико-методологічне підґрунтя. Як зазначає Я. Шапіро, теорія може вплинути на вибір предмета дослідження, але між дослідником, який вибирає предмет дослідження, бо він викликає у нього інтерес, і тим, хто підходить до них як до можливості перевірити свої теорії, існують певні відмінності [15]. Так, учені, які прагнуть отримати об'єктивні знання про політику, повинні зосереджуватися на актуальних питаннях, ознайомитися із спробами попередників дати на них відповідь, і у випадку неправильної чи не досить вичерпної дати власну, використовуючи будь-які методологічні інструменти, що адекватні предмету дослідження. Іншими словами, метод повинен підпорядковуватися проблемі, а не навпаки.

Але той факт, що всі спостереження базуються на певному теоретичному підґрунті, означає, що навіть коли проблема відбирається за своїми власними характеристиками, скоріш за все виникнуть суперечки серед дослідників щодо того, як характеризувати цю проблему. Оскільки кожен фрагмент соціальної реальності породжує множину характеристик, то вчені повинні витратити стільки ж енергії на правильний опис явища, як і на його пояснення. При цьому Я. Шапіро зазначає, що через множинність таких характеристик виробити єдиний стандарт не тільки не можливо, але й навіть не бажано. Власна інтер-

претація феномена дає змогу вченому генерувати нетривіальні передбачення, що може стати корисним стандартом для оцінки результатів дослідження, особливо якщо вона розвінчує міфи, руйнує усталенні уявлення та стимулює до критичного переосмислення наукових здобутків.

А. Нортон зазначає, що увага дослідників до проблем реально-го світу не завжди була корисною [16]. Досить часто на практиці вчені, переконані у тому, що займаються вирішенням соціальних, політичних та економічних проблем, часто виявлялися на службі державних та корпоративних інтересів. Проаналізувавши політологічні дослідження колоніалізму, відбудови після Громадянської війни та «холодної» війни, вона стверджує, що вони фактично легітимізували політику тогочасного керівництва держави або панівних груп інтересів. Іншими словами, методологічно орієнтовані дослідження сприяють утвердженню панівного становища одного з теоретико-методологічних підходів, а проблемно орієнтовані – зміцнюють становище певних груп у керівництві державою. У відповідь А. Нортон закликає політологів брати участь у тому, що М. Гайдеггер назвав «розкриттям світу» (world disclosure). Тобто, як і Я. Шапіро, вона радить дослідникам спрямувати інтелектуальну енергію на опис політичного феномена як першого кроку до його пояснення, а в якості інструментарію – піддати сумніву широко поширені наративи і міфи. На її думку, таке розкриття світу є єдиним способом дати відповідь на питання, на які немає відповідей.

Ще один важливий вимір, що впливає на методологію політологічних досліджень соціальної політики, – ідеологічний, який має не лише теоретичний, а й практичний вимір. Щодо першого, то очевидно, що ідеологічні засади дослідника (ліберал, консерватор, центрист, соціаліст, соціал-демократ тощо) безпосередньо впливатимуть на підготовлені ним рекомендації щодо вирішення соціальних проблем. У найбільш узагальненому вигляді прийнято виділяти три моделі соціальної політики, що нині реалізуються у світі: ліберальна (або англосаксонська), континентально-європейська (консервативна) і скандинавська (або соціально-демократична) [17], що відрізняються за застосуванням принципу доступності, ступенем охоплення населення та масштабом перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення.

У практичному плані ідеологічний вимір проявляється у тому, що протягом останніх десятиліть політики та політичні партії, які значною мірою визначають першочерговість проблем сучасного суспільства, які потребують негайного вирішення, були схильні ігнорувати необхідність розв'язання економічних питань. Низка досліджень свідчить, що у міру зростання нерівності праві партії дедалі більше акцентують увагу на неекономічних питаннях та проблемах [18]. Це особливо справедливо для правих популістів, які зазвичай переймаються такими питаннями як імміграція, расова дискримінація, національна та статева самоідентифікація особи тощо. Популісти домагаються найкращих результатів на виборах тоді, коли ці питання виходять на перше місце у порядку денному, тому так багато часу витрачається на дискусії щодо негативних наслідків зростання кількості іммігрантів та представників інших меншин, яких звинувачують у зростанні злочинності, руйнуванні національних цінностей та інших проблемах. Хоча прихильники популістів поділені щодо економічних уподобань, але єдині у своїх консервативних соціальних та культурних цінностях. У результаті домінування в ході виборчої кампанії економічних питань електорат популістів фрагментується, але у випадку виходу на перше місце соціальних та культурних проблем він мобілізується і згуртовується навколо конкретних лідерів. Ця модель особливо яскраво проявляється у Європі, де популісти на останніх виборах отримали неочікувано високу підтримку з боку робітників та власників малого бізнесу, які досить сильно відрізняються щодо своїх економічних інтересів.

Що стосується лівих партій, то у повоєнний період політична конкуренція, особливо в Європі, переважно точилася навколо відмінностей у провадженні економічної політики, однак наприкінці ХХ ст. економічні відмінності між лівими й правими партіями майже нівелювалися, оскільки перші змістилися до економічного центру, запозичивши багато тез неоліберального порядку денного, включаючи заклики до зменшення втручання держави в економіку, обмеження масштабів держави загального добробуту, прийняття глобалізації тощо.

Цей перехід ослабив здатність лівих мобілізувати незадоволення електорату зростанням нерівності та невіршенням низки гострих економічних проблем. Це стало особливо чітко зрозумілим

у ході фінансової кризи 2008 року, коли таке незадоволення стало найбільш очевидним. Однак ліві партії не змогли отримати вигоду від економічної кризи, ніби навмисно створеної для критиків вільного ринку. Окрім того, ліві виявилися нездатними скористатися невдоволенням електорату ситуацією в економіці, їх ідеологічне зближення в економічній сфері з представниками правоцентристів змусило їх робити дедалі більший акцент на соціальних та культурних питаннях, яскравим прикладом чого є підтримка різноманітними соціалістами культури скасування (*cancelculture*).

Попри розбіжності у методологічних підходах (кількісні чи якісні, складність мотивації індивідів тощо) найгостріші дискусії точаться між прихильниками методологічно та проблемно орієнтованого підходів до політологічних досліджень. Компромісним варіантом є прагнення політологів до підвищення науковості своїх досліджень шляхом: 1) обмеження сфери своїх наукових інтересів тими проблемами, які можна вирішити за допомогою наукового підходу; 2) розробки більш точних методів досліджень завдяки використанню можливостей штучного інтелекту. В контексті досліджень соціальної політики це означає необхідність особливо увагу приділяти принципу об'єктивності, тобто знаходити як позитивні, так і негативні наслідки тої чи іншої політики держави, виявляти ті проблемні місця, які не потрапляють у центр уваги органів державної влади з політичних (партійна ідеологія, поточна політична кон'юнктура), економічних чи соціальних міркувань. До того ж значний вплив на характер політологічних досліджень має ідеологічний чинник, що в теоретичній площині проявляється у рекомендаціях щодо розв'язання соціальних проблем (насамперед щодо ролі держави у розподілі доходів), а у практичній – які саме питання опиняються у центрі уваги громадськості та політичних партій, оскільки останні надто залежать від короткострокових електоральних циклів і не зацікавлені у здійсненні довгострокової соціальної політики, спрямованої на вирішення фундаментальних проблем, а отримання швидких результатів, які можна конвертувати в місця у законодавчому органі країни.

1. Алмонд Г. «Отдельные столики»: школы и секты в политической науке. *Политическая наука на рубеже веков*. 2004. № 4. С. 66-72. 2. Крауз-Мозер Б. Теории политики. Методологические принципы. Харьков: Изд-во

Гуманитарний Центр, 2008. 256 с. **3.** Клингеманн Х.-Д. Политическая наука в Западной Европе. Москва: Аспект Пресс, 2009. 487 с. **4.** Камінський Є. Концептуальні виміри практичної ефективності політологічних досліджень. *Політична думка*. 2002. № 2–3. С. 31–42. **5.** Лузан А. Політика і суспільство (до засад політичної науки). *Політологічні читання*. 1993. № 1. **6.** Кармазіна М. Політична наука: предмет, структура, методологія. *Політологічний менеджмент*. 2010. № 1. С. 19–33. **7.** Ротар Н. Неоінституціоналізм в системі теоретико-методологічних засад політичної науки. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. № 39. С. 136–146. **8.** Габриелян О. А., Шоркин О. Д. Политическая наука в Украине: становление и перспективы. Симферополь, 2002. 344 с. **9.** Мацієвський Ю. Чому в нас немає політичної науки? *Критика*. 2012. Вип. 6. С. 10–12. **10.** Rhodes R. A. W., Binder S. A., Rockman B. A. The Oxford hand book of political institutions. Oxford: Oxford university press, 2006. 816 p. **11.** Політична наука в Україні XXI століття: стан та перспективи розвитку: Дослідження / Укл. С. Г. Рябов. Київ: Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти» в Україні, 2005. 103 с. **12.** Рафальський О. Політична наука в Україні: здобутки та перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 3–4 (83–84). С. 143–152. **13.** Шайгородський Ю. Фактори інституціоналізації політичної науки в Україні. *Сучасна українська політика*. 2013. Спецвипуск. С. 60–71. **14.** Lasswell H. D. Language of politics: Studies in quantitative semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1949. 222 p. **15.** Shapiro I. Problems, methods, and the ories in the study of politics, or: what's wrong with political science and what to do about it. *Problems and Methods in the Study of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 19–41. **16.** Norton A. Political science as a vocation. *Problems and Methods in the Study of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 67–82. **17.** Ільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvistvykorystannya-v-ukrayini/>. **18.** Huber J. Exclusion by Elections: Inequality, Ethnic Identity, and Democracy. New York: Cambridge University Press, 2017. 224 p.

References

1. Almond H. «Otdelnye stoliki»: shkoly i sekty v politicheskoy nauke. *Politicheskaya nauka na rubezhe vekov*. 2004. №4. S. 66–72. **2.** Krauz-Mozer B. Teorii politiki. Metodolohicheskie printsipy. Kharkov: Izd-vo Humanitarnyj Tsentr, 2008. 256 s. **3.** KlynhemannKh.-D. Politicheskaya nauka v Zapadnoj Evrope. Moskva: Aspekt Press, 2009. 487s. **4.** Kaminskyi Ye. Kontseptualni vymiry praktychnoi efektyvnosti politolohichnykh doslidzhen. *Politychna dumka*. 2002. № 2–3. S. 31–42. **5.** Luzan A. Polityka i suspilstvo (do zasad politychnoi nauky). *Politolohichni chytannia*. 1993. № 1. **6.** Karmazina M. Politychna nauka: predmet, struktura, metodolohiia. *Politolohichnyi*

menedzhment. 2010. № 1. S. 19-33. 7. Rotar N. Neoinstytutsionalizm v systemi teoretyko-metodolohichnykh zasad politychnoi nauky. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*. 2019. № 39. S. 136-146. 8. Habryelian O. A., Shorkyn O. D.. Politicheskayanauka v Ukraine: stanovlenie i perspektivy. Symferopol, 2002. 344 s. 9. Matsiievskiy Yu. Chomu v nas nemaie politychnoi nauky? *Krytyka*. 2012. Vyp. 6. S. 10–12. 10. Rhodes R. A. W., Binder S. A., Rockman B. A. The Oxford handbook of political institutions. Oxford, Oxford University Press, 2006. 816 p. 11. Politychna nauka v Ukraini XXI stolittia: stan ta perspektyvy rozvytku: Doslidzhennia / Ukl. S. H. Riabov. Kyiv: Navch.-metod. tsentr «Konsortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity» v Ukraini, 2005. 103 s. 12. Rafalskyi O. Politychna nauka v Ukraini: zdobutky ta perspektyvy. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen*. 2016. № 3-4 (83-84). S. 143-152. 13. Shaihorodskiy Yu. Faktory instytualizatsii politychnoi nauky v Ukraini. *Suchasna ukrainska polityka*. 2013. Spetsvypusk. S. 60–71. 14. Lasswell H. D. Language of politics: Studies in quantitative semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1949. 222 p. 15. Shapiro I. Problems, methods, and theories in the study of politics, or: what's wrong with political science and what to do about it. *Problems and Methods in the Study of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 19-41. 16. Norton A. Political science as a vocation. *Problems and Methods in the Study of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 67-82. 17. Ilchuk L. Svitovyi dosvid modelei sotsialnoi polityky ta yikh mozhlyvist vykorystannia v Ukraini. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> 18. Huber J. Exclusion by Elections: Inequality, Ethnic Identity, and Democracy. New York: Cambridge University Press, 2017. 224 p.

Oliinyk Svitlana. The methodology of political science research in the context of social policy issues

The main methodological difficulties of political science research are analysed: the opposition of qualitative and quantitative research methods; the conviction in the possibility of formulating laws in the field of social sciences; the reliability of the rational choice theory provisions and the dichotomy between problem-oriented and instrumental research, when questions are selected according to the available methodological tools, that demonstrate the benefitsof a research method. The influence of ideological factor on the political science research is considered.

Despite disagreements on methodological approaches (quantitative or qualitative, the complexity of motivating individuals, etc.) the most heated debate is between proponents of a methodologically and problem-oriented approach to political science research. A compromise optionis for political scientists to improve the scientific rigour of their research by: 1) limiting the scope of their scientific interests only to problems that could be solved by the scientific approach; 2) developing more explicit research methods through the

use of artificial intelligence capabilities. In the context of social policy research, this means paying special attention to the principle of objectivity. In particular, it is necessary to find both positive and negative effects of public policy, and to point out problems that are neglected by public authorities for political (party ideology, current political situation), economic or social reasons.

Further more, the nature of political science research is heavily influenced by the ideological factor, which in theory manifests itself in recommendations on how to address social problems (above all the role of the state in income distribution) and in practice by what issues the public and political parties focus on. The latter are now too dependent on short-term electoral cycles and are not interested in pursuing long-term social policies aimed at solving fundamental problems rather than producing quick results that can be converted into seats in the national legislature.

Key words: methodology, problem, rational choice theory, social policy, ideology.